

Etnicita a jazyk (na príklade zmiešaných slovensko-britských rodín v Londýne)

Dagmara Bacová

*Katedra etnológie a etnomuzikológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
dagmara.bacova@gmail.com*

Ethnicity and Language (on the example of slovak-british families in London)

Abstract—The article deals with issue of ethnic identity of Slovak migrants – mothers in London living in the ethnically mixed partnerships / marriages, who bring up their children in a bilingual family environment. I try to uncover the internal mechanisms by which the mother identified with the category – Slovaks. On the basis of research the article shows, in what degree of intensity is used self-identification with ethnic group in everyday social interaction; in what situations – scenarios are relationships, life experiences and emotions interpreted in ethnic context. I address the issue, what views have Slovak migrants – mothers on the using of minority (Slovak) language. I want to refer to social factors that play a role in decision to apply the bilingual education of children in ethnically mixed families.

Key Words—Slovaks, ethnic identity, minority language, bilingual family, self-identification

HYBNÚ silu dnešnej spoločnosti predstavuje rozsiahly civilizačno-kultúrny pohyb – globalizácia. Tento proces zasahuje takmer do všetkých oblastí ľudského života. Súčasné transformačné procesy majú za následok rozsiahle zmeny v životoch ľudí. V súvislosti s transnárodnou delbou práce vzniká nová línia antropológického výskumu, ktorá upriamuje pozornosť na obyvateľstvo prekračujúce štátne hranice za rôznym účelom. Pohyb migrantov smeruje najmä do „globálnych veľkomiest“ (Sassen 1991), kde sa kumuluje nemalé množstvo pracovných ponúk vo všetkých ekonomických sférach. Transnárodná migrácia je v dnešnej dobe vo všeobecnosti vnímaná ako ekonomicky motivovaná. Počas dlhodobého pobytu v zahraničí si transnárodní migranti vytvárajú nové sociálne zázemie, v ktorom fungujú v nových interpersonálnych vzťahoch nielen s ľuďmi rovnakej národnosti, ale väzby rôznej intenzity vznikajú aj s príslušníkmi iných etníc, či domácim obyvateľstvom. Preto pobyt migranta v zahraničí častokrát mení svoju podobu a jeho život je závislý od množstva faktorov. Migrácia je jeden z tých fenoménov dneška, v ktorom sa zrkadlí značné množstvo spoločenských problémov, čo prierezovo ovplyvňuje ekonomické, sociálne, ale aj kultúrne javy – mení identity, znásobuje diverzitu, je zdrojom prínosov, ale aj mnohokrátých nápatí. Jednu z najdôležitejších úloh pri integrácii

zohráva miera ovládania jazyka domáceho obyvateľstva. Čím je stupeň ovládania vyšší, tým je adaptácia migranta/migrantky na nové prostredie jednoduchšia.

Čoraz väčší počet migrantov v novej krajine svojho pôsobenia vstupuje do manželstva s partnerom, ktorý je inej národnosti, zakladá si rodiny a vychováva svoje potomstvo v prostredí, ktoré nemusí byť rodné pre oboch partnerov. Pre môj terénny výskum som ako cieľovú skupinu zvolila migrantky – matky slovenského pôvodu žijúce v Londýne, ktoré žijú/žili v etnicky zmiešanom partnerstve alebo manželstve, a v takomto bilingválnom rodinnom prostredí vychovávajú aj svoje potomstvo. Východiskovým bodom pri získavaní kontaktov na respondentky sa pre mňa stala slovenská víkendová škola pre prvý stupeň základného vzdelania pôsobiaca v Londýne, ktorú navštevujú deti, ktorých obaja rodičia, alebo aspoň jeden, spravidla matka, pochádzajú zo Slovenska. Okrem týchto patria do mojej výskumnej vzorky aj matky, ktorých deti nenavštevujú slovenskú víkendovú školu, ale spĺňajú vyššie uvedené kritériá. Prostredníctvom kvalitatívneho výskumu, pomocou metódy riadených rozhovorov, sa pokúšam analyzovať štruktúrne podmienky, ktoré ovplyvňujú každodenný život migrantiek s akcentom na ich etnickú identifikáciu a ich postoj k používaniu slovenčiny ako komunikačného jazyka vo výchove ich potomstva.

NIEKOLKO ÚDAJOV O MIGRÁCII SLOVÁKOV DO VEĽKEJ BRITÁNIE

Veľká Británia je jednou z krajín, ktorá Slovensko po jeho vstupe do Európskej Únie neobmedzila v možnosti uplatniť sa na svojom trhu práce, preto práve tu smerovala nová vlna migrantov. Túto skupinu reprezentujú najmä mladí ľudia, ktorí v zahraničí hľadajú lepšie finančné ohodnotenie, aj keď „väčšina Slovákov vo Veľkej Británii pracuje na kvalifikáciu menej náročných postoch v administratívne a obchode (39,0 %), ubytovacích a stravovacích službách (23,2 %), priemysle (6,5 %), poľnohospodárstve (6,3 %), zdravotníctve a sociálnych službách (5,6 %), či ako au-pair.“ (Divinský, Popjaková 2006) V období od roku 2004 do roku 2006 patrilo Slovensko spolu s Poľskom a Litvou ku krajinám s najpočetnejšou skupinou ekonomických migrantov vo Veľkej Británii – približný odhad sa pohybuje okolo počtu 56 tisíc osôb, (Divinský, Popjaková

2006) z toho až takmer 30% žije, či pracuje v Londýne. (Jenčová 2007) Podľa štatistík Ministerstva vnútra Veľkej Británie sa však počet slovenských migrantov, ktorí sa zaregistrovali ako hľadajúci prácu medzi rokmi 2004–2009 zvýšil až na 100–200 tisíc osôb. Presný počet vystáhnovaných obyvateľov zo Slovenska do zahraničia a teda aj do Veľkej Británie je len veľmi ťažko vyčísliteľný. Mnoho ľudí sa totiž neodhlasuje zo svojho trvalého bydliska na Slovensku, alebo poberá štátom určené finančné príspevky pre občanov SR s trvalým bydliskom na Slovensku (napr. podpora v nezamestnanosti), aj napriek tomu, že pracujú alebo žijú v zahraničí. (Divinský 2005)

Súčasná pretrvávajúca hospodárska kríza má za následok opätovný návrat pracovných migrantov do svojej krajiny pôvodu. „Pokles ekonomiky má zvyčajne väčší dopad na prisťahovalcov, ako na domáce obyvateľstvo. Sú vo veľkej miere zastúpení v takých odvetviach, ktoré sú citlivé na cyklický vývoj ekonomiky, sú slabšie zmluvne zabezpečené a ich najímanie a prepúšťanie je viac selektívne.“ (*International Migration*... 2009) Nepriaznivá ekonomická situácia totiž zapríčinila nedostatok pracovných príležitostí aj v takých krajinách, ktoré pred pár rokmi predstavovali najčastejší cieľ obyvateľov migrujúcich za prácou.

Vo Veľkej Británii sa kríza naplno prejavila na jar v roku 2009 a podľa štatistík Ministerstva vnútra VB zo začiatku roku 2010 sa odvtedy na Slovensko vrátila približne tretina Slovákov žijúcich v tejto krajine. (*Príspevok* č. 94 2009)

ETNICITA A JAZYK

Etnická identita je v širšom zmysle posudzovaná prostredníctvom dvoch základných prístupov. Esencialistického a konštruktivistického. Frederic Barth, ako predstaviteľ konštruktivismu, vo svojom diele *Ethnic groups and Boundaries* (1969) popisuje etnickú identitu ako subjektívnu identifikáciu, ktorá závisí od jednotlivca, kam zaradí seba a iných. Dôležitú úlohu tu zohráva určitá suma kultúrnych črt, ktoré si osoba sama vyberá v konkrétnom sociálnom a kultúrnom prostredí. Jedinec nie je pri sebaidentifikácii poznačený objektívne existujúcou sumou kultúrnych črt, ktoré sú príznačné pre danú kultúru ako takú. (Barth 1969: 9–38) Predstavitelia konštruktivismu teda chápu etnickú identitu ako subjektívnu kategóriu, etnické skupiny nevnímajú ako objektívne kultúrne jednotky. (Ferencová 2005: 35) Konštruktivisti tvrdia, že hranice medzi kultúrami nie sú objektívne dané, ani jednoznačne určené. Vo vnímaní jednotlivcov dokážu jednotlivé etnické skupiny svoje hranice prekračovať. V takýchto prípadoch nemusí u jednotlivcov dôjsť ku zmene etnickej identity, hoci sa na prvý pohľad môže zdať, že skupina nevykazuje základné znaky prislúchajúce k danému etniku. (Barth 1969: 9–38) V prípade metód skúmania problematiky etnicity a etnických skupín navrhuje R. Brubaker analyzovať dané javy v rámci sociálnej interakcie, a nie izolovane. (Ferencová 2005: 36) Roger Brubaker nadviazal

na konštruktivistickú koncepciu v analýze pojmu „skupina“. „*Tendenciu považovať samostatné, ostro vyhranené, vnútorne homogénne a zvonka ohraničené skupiny za základné stavebné princípy sociálneho života, za hlavných protagonistov sociálnych konfliktov či základné jednotky sociálnej analýzy nazýva Brubaker grupizmom.*“ (Brubaker 2002: 163 in Jenčová 2008: 27) Podľa Brubakera to znamená, že ľudia vnímajú sociálny svet rozdelený do skupín. Ide o sklon vnímať národy, etniká a rasy ako entity, ktorým sa pripisujú spoločné záujmy, ako aj schopnosť tieto záujmy presadzovať. (Jenčová 2008: 27) Brubaker navrhuje pri výskume skupín zohľadňovať tzv. kategórie, pričom vymedzuje dva základné typy: praktické, ktoré sa využívajú priamo v terénnom prostredí, ktoré používajú ľudia v každodennej komunikácii a analytické, ktoré slúžia ako metodologický nástroj pri vedeckej analýze. (Jenčová 2008: 27)

Brubaker navrhuje neuvažovať o etnicite, národe a rase ako o niečom nemennom a esenciálnom, ale ako o procesoch, scenároch a rámcoch, ktoré sa v určitých situáciách aktivizujú, kým v iných sú irelevantné. (Jenčová 2008: 28)

Esencialistický prístup k etnickej identite a skupine naopak vychádza zo základného predpokladu ich objektívnej existencie a priraduje ich k jednotlivcom ako nemeniteľné vlastnosti. Etnické skupiny považuje za samostatné kultúrne jednotky. Jednotlivci sa identifikujú podľa objektívnych kultúrnych črt, ktoré sú rozpoznateľné aj pre pozorovateľa, ktorý nepatrí do skupiny. Esencialistické teórie teda predpokladajú objektívne kritériá identifikácie. (Ferencová 2005: 34)

Pri analýze dát z terénneho výskumu vychádzam čiastočne z oboch spomínaných koncepcií etnicity. Na jednej strane súhlasím s konštruktivistickým vnímaním etnickej identity ako procesu subjektívnej sebaidentifikácie, na strane druhej však súhlasím s Kanovského (ako predstaviteľom kognitívnej antropológie) názorom, že... „*členovia etnickej skupiny sú reprezentovaní ako ľudia, ktorí zdieľajú nejakú esenciu, teda niečo podstatné, skryté a určujúce identitu, zdieľané od generácie ku generácii.*“ (Kanovský nedat.). Túto esenciu ale nepovažujem za niečo vrodené a nemenné, ale dosiahnuté procesom socializácie. Takisto nesúhlasím s esencialistickým tvrdením o objektívnych, vonkajších znakoch etnicity. Síce pracujem s kategóriou Slovenka, ktorú možno označiť ako esencialistickú, táto kategória bude pre mňa objektom výskumu a súčasťou mojich empirických dát v zmysle konštruktivistického chápania. V súlade s Brubakerovou teóriou, pri výskume etnicity odlišujem tzv. praktickú a analytickú kategóriu, pri analýze ich však nevyjadrujem rozdielnymi pomenovaniami. Používam jeden termín, a to ten, pomocou ktorého sa pri identifikácii označujú samy akterky, tj. termínom Slovenka¹. Etnickú identifikáciu mojich respondentiek so Slováckmi nevnímam ako niečo, o čom uvažujú, resp. majú vedomosť o tom, čo táto esencia v sebe skrýva. Etnickú

¹Mojím respondentkám síce nechýbalo vedomie príslušnosti k slovenskému národu, v ich výpovediach však chýbalo jednoznačné vymedzenie etnickej skupiny Slovákov na základe etnických kritérií.

identifikáciu budem považovať skôr za čosi, čo mojím respondentkám neprislúcha ako objektívne daná vlastnosť, ale ako skutočnosť, ktorá sa prejavuje v konkrétnych kultúrnych a sociálnych situáciách, ako niečo, čo je v procese.

Ďalej považujem za potrebné ozrejmiť, prečo sa vyhýbam rozlišovaniu medzi českými a slovenskými príslušníkmi sociálnych skupín. Na základe môjho výskumu sa ukázalo, že etnické cítenie sa podvedome formuje prostredníctvom udržiavania neformálnych sociálnych vzťahov s Čechmi a Slovákami cez mentálnu blízkosť a podobný jazyk, ktoré im zabezpečujú vzájomnú komunikáciu, nie na základe množstva objektívne daných kultúrnych črt prislúchajúcich danej kultúre. Respondentky nevnímajú zásadný rozdiel medzi Slovenkami a Češkami navzájom. V príspevku sa vyhnem podrobnému rozboru vzťahov Slovákov a Čechov v Londýne, ale budem vychádzať z výsledkov výskumu Ireny Jenčovej, ktorá sa detailnejšie zaoberala vytváraním spoločnej komunity Čechov a Slovákov v Londýne.²

Alfred Schutz, americký sociológ pôvodom z Rakúska, prišiel v súvislosti so sebaidentifikáciou a sebazadením jednotlivca s názorom, že ... „z hľadiska každého jednotlivca je možno všetkých ostatných ľudí dať na imaginárnu priamku predstavujúcu kontinuum merané sociálnou dištanciou, vzdialenosťou, ktorá sa zväčšuje v súvislosti s tým, ako sa zmenšuje rozsah a intenzita sociálneho styku.“ (Bauman 1997: 42) Tí, ktorí sú na pomyslenej priamke k nám najbližšie, tých možno označiť za našich spoločníkov. Na tejto priamke sa nachádza pomyselná hranica, ktorá oddeľuje skupinu „my“ a „oni“. Táto hranica nie je len čiara oddeľujúca dve rôzne skupiny, ale predstavuje aj rozdiel medzi dvoma úplne rozdielnymi stanoviskami. „My“ predstavuje skupinu, do ktorej jedinec patrí. Diani v jej vnútri jedinec dobre rozumie a vie, ako má jednať. Cíti sa byť vo svojom konaní viac istý. Vzájomná pomoc, priateľstvo, prípadne ochrana sú pomyselnými pravidlami vlastnej skupiny. A čo je najpodstatnejšie, osoba členom rozumie a oni rozumejú jej. Súdržnosť so skupinou jedinec cíti, aj napriek tomu, že o tom neuvažuje dopodrobna, keď hovorí o „nás“. Cíti súdržnosť, a to je hlavné, bez ohľadu na to, či vie, čo všetci ľudia, ktorých označuje za „nás“, robia. O ich konaní niekedy vie len veľmi málo, obzvlášť, ak mentálna spriaznenosť nie je dopĺňaná fyzickým kontaktom. No aj napriek predstavám jednotlivca o vlastných skupinách, sa jednotlivé kruhy, do ktorých patrí, značne od seba líšia. (Bauman 1997: 42–47) Migranky slovenského pôvodu žijúce v Londýne, ktoré si založili rodinu s partnerom iného etnického pôvodu, ako slovenského, svoj postoj voči „my“ a „oni“ vymedzujú na základe mentálnej spriaznenosti, nie podľa etnickej príslušnosti. Do veľkej miery so sebou tieto dva kritériá ale úzko súvisia, keďže vo väčšine prípadov respondentky za svoju vlastnú skupinu, s ktorou sa identifikujú, považujú práve skupinu Slovákov a Čechov žijúcich v Londýne, s ktorými udržiavajú neformálne interpersonálne vzťahy.

²Pozri JENČOVÁ, I. 2008. Inštitúcie a vytváranie spoločnej komunity Slovákov a Čechov v Londýne. In *Etnologické rozpravy*, 2008, roč. 15, č. 1, s. 25–31.

Odôvodňujú to podobným zmysľaním, životným štýlom, podobnou životnou skúsenosťou a v neposlednom rade aj dôverou voči členom vlastnej skupiny. Do skupiny „myn sa teda nezaraďujú na základe objektívnych črt prislúchajúcich k danej kultúre. Respondentky, vzhľadom k tomu, že mnohé z nich sa aktuálne venujú výchove potomstva „na plný úväzok“, určili za jedno z najdôležitejších kritérií, podľa čoho sa zaraďujú do sociálnej skupiny (definovanej ako „my“), podobný model výchovy detí, ktorý považujú v určitých veciach za odlišný od britského, či modelu iných národností. Ako príklady uviedli niekoľko skúseností s rôznymi praktikami, ktoré súviseli predovšetkým s výchovou detí. Napríklad respondentka Lýdia deklarovala, že sa cíti bezpečnejšie v skupine Sloveniek a Češiek, ktoré majú pochopenie pre jej sociálnu situáciu, v ktorej sa práve nachádza. Ako rozvedená s dvoma deťmi si nemôže (a ani nechce, keďže zastáva názor, že matka si má dieťa vychovať sama) dovoliť opatrovatelku, preto vychováva svoje deti sama. Podľa jej výpovede, britské matky aj napriek tomu, že poznajú jej sociálnu situáciu, by boli schopné ohlásiť ju na príslušnom úrade za nedostatočnú opateru detí v prípade, ak by zistili, že si občas odíde nakúpiť bez zabezpečenia osoby, ktorá by dohliadla na jej deti. Slovenské a české matky, s ktorými sa stretáva a priatelí, majú pre ňu dostatok pochopenia a nepovažujú to za žiaden prejav zanedbania v starostlivosti o dieťa.

(Lýdia): „Je tam rozdiel, hodný rozdiel (vo výchove – pozn. autorky). Anglické matky nejako deťom ostro nezakazujú. Napríklad nerob to, alebo, aj pošlú do kúta, ale nesmieš pacnúť to dieťa. Pozerajú sa strašne čudne, keď napríklad vidia cudzinca, ktorý pacá dieťa. A okrem toho majú paranoju, ak necháš dieťa trochu samé doma. A sú schopné ma zažalovať, že som nechala spať Dávidka a išla som do obchodu. Som v kontakte s matkami, ktoré sú také dost' na úrovni, ktoré sú také že zodpovedné, alebo že sú učiteľky, alebo sú nejaké sestričky, no oni majú z toho paranoju, a ja si musím dávať na ne pozor, lebo som sama a nemám nikoho, kto by mi malého postrážil, hej, a ja hocikedy nechám malého spať doma a odbehnem do obchodu. Tak ony proste sú schopné ma udat' na úrad, že som to urobila.“

Podobne svoj názor obhajovala aj respondentka Adela, ktorá aj napriek neformálnym vzťahom s matkami inej národnosti (najmä s Britkami), preferuje stretnutia s matkami slovenského, či českého pôvodu. Ako dôvod udala rozdielny životný štýl, ktorý sa odzrkadľuje v prejavocho každodennosti, ako aj vo výchove detí.

(Adela): „Stretávame sa (so Slovenkami – pozn. autorky), áno, ale nie z vlasteneckého cítenia, ale len kvôli tomu, že si s nimi rozumiem, tak sa stretávam s nimi a samozrejme aj kvôli deťom, lebo chcem, aby ich deti chodievali ku mne a moje deti mali ku komu ísť na návštevu.“

A Angličania sa veľmi nenavštevujú. Oni radšej vypadnú niekam do niečoho, ale do domu veľmi málo. Tak ja už kvôli tomu sa so Slovenkami stretávam. Alebo aj české kamarátky tu mám. Ale nie je to pre to, že sú Slovenky, alebo Češky. Mám kamarátky aj Angličanky, pokiaľ si s nimi rozumiem, tak sa spolu stretávame, ale nie je to kvôli ich pôvodu. Beriem to ako človeka, rozumiem si s tebou, tak s tebou udržiavam kontakty. Ja tých ľudí, ktorí majú to národnostné cítenie, také až choré, že až prehnane, nemyslím si, že má byť človek na čo hrdý. Aká je to zásluha, keď sa niekto cíti byť hrdý na to, kde sa narodil. Mne to pripadá úplne choré, keď niektorí si zoberú tú vlajku a spievajú tu hymnu. Zas ale nemal by sa človek hanbiť za to, odkiaľ je, však keď sa ma niekto opýta, tak to normálne poviem, kde som, čo som, ale takéto vlastenectvo mi pripadá mentálne choré. Ja sa cítim ako človek, nie Slovenka, či Angličanka, mne je úplne jedno, odkiaľ ten človek je, nech je aj z tramtárie, keď sa s tým človekom dá dobre rozprávať, robíť.“

Slovenské migrantky žijúce v dlhodobom partnerskom zväzku s mužom inej národnosti ako slovenskej ovládajú anglický jazyk na veľmi dobrej komunikačnej úrovni, preto jazykový aspekt nezohráva pri nadväzovaní sociálnych vzťahov rozhodujúcu úlohu. Ani jedna respondentka sa neodvolávala na komunikačnú bariéru v nadväzovaní kontaktov s príslušníkmi iných národností, ale väčšina z nich aj napriek tomu preferuje stretávanie so Slovákmi a Čechmi a považuje tieto vzťahy za úprimnejšie a hlbšie. Sociálnu interakciu rôznej intenzity s inými národnosťami respondentky nepopierajú, ale pri určovaní okruhu priateľov iba zriedkavo prekročili hranice sociálnej skupiny Slovákov a Čechov žijúcich v Londýne.

Na základe výpovedí respondentiek možno zhodnotiť, že Slováci/Slovenky v Londýne sa neprejavujú ako uzavretá etnická skupina so špecifickým spôsobom života, etnicita v tomto prípade nezohráva úlohu významného odlišovacieho znaku od iných národností. Napriek tomu existujú určité scenáre či situácie, v ktorých sú vzťahy interpretované v určitom etnickom rámci. Ako príklad nám poslúžili výpovede Adely a Lýdie, v ktorých ozrejmili rozdielnosť vo výchove detí medzi nimi – Slovenkami a britskými matkami.

Mentálna blízkosť jednotlivých respondentiek sa prejavuje v intenzívnom udržiavaní vzájomných kontaktov, prostredníctvom stretávaní sa na rôznych akciách, okrem iného aj tých, ktoré organizujú Česi a Slováci žijúci v Londýne, napríklad československé párty, koncerty slovenských a českých umelcov. Pri takýchto príležitostiach vystupujú krajanské inštitúcie ako iniciátori vzájomného zblížovania medzi skupinami. Je však zaujímavé, že matky, ktoré pravidelne vodia svoje deti do slovenskej víkendovej školy, nemajú medzi sebou tendenciu nadväzovať úzke neformálne sociálne vzťahy.

Keď sa hovorí o bilingvisme a bilingvistoch, často vznikajú

nedorozumenia. Za bilingvistu býva označovaný každý jedinec, ktorý sa pohybuje na stupnici, ktorej jeden koniec by predstavovali osoby ovládajúce oba jazyky na úrovni monolingvistu a na jej druhom konci sú ľudia iba pasívne ovládajúci druhý jazyk. Je naozaj bilingvistom iba ten, kto vynikajúco ovláda dva (alebo tri) jazyky? Alebo sa toto označenie používa aj pre tých, ktorí výborne ovládajú iba jeden jazyk a druhým sú schopní ako tak sa dorozumieť? Musí vedieť bilingvista čítať a písať, rozprávať a rozumieť v oboch jazykoch? (Štefánik 2000: 16) Niektorí autori označujú za bilingvistov iba tých, ktorí oba jazyky ovládajú na úrovni rodených hovoriacich (native speakers), teda ľudí, pre ktorých sú oba jazyky materinskými. Za bilingvistu pokladajú len toho, koho za rodeného hovoriaceho pokladajú príslušníci dvoch rozdielnych jazykových komunit. Iní autori označujú za bilingvistu človeka každodenne striedajúceho používanie oboch jazykov. (Kralj 2007: 327) Za najpriateľnejšiu definíciu bilingvizmu sa v súčasnosti považuje „schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje.“ (Štefánik 2000: 17) To znamená, že takýto človek je schopný v závislosti od svojich potrieb striedavo používať na komunikáciu oba jazyky, pričom použitie jedného alebo druhého jazyka bude najčastejšie závisieť od toho, s kým, kde a o čom sa rozpráva. Takýto bilingvista nemusí nevyhnutne spĺňať podmienku každodenného používania oboch jazykov a ani nemusí oboma jazykmi rozprávať na rovnakej úrovni. (Štefánik 2000: 17) Skutnab-Kangas, fínska odborníčka na detskú dvojjazyčnosť, hovorí o dvojakom type bilingvizmu v závislosti od kontextu, v ktorom si dieťa, alebo dospelý osvojuje druhý jazyk. Pod prirodzeným bilingvizmom sa rozumie taký typ, ktorý sa vyvinul prirodzeným spôsobom v bilingválnom prostredí. Jednotlivec si osvojuje druhý jazyk v bilingválnom spoločenstve a v každodenných kontaktoch s rodenými hovoriacimi toho ktorého jazyka (napríklad v bilingválnej rodine, kde si dieťa osvojuje jazyk jedného, či viacerých členov rodiny, ktorý je iný, ako jazyk, ktorý na komunikáciu používa okolitá spoločnosť). O školskom bilingvisme sa hovorí vtedy, keď si jedinec osvojuje druhý jazyk v školskom prostredí a mimo neho nemá veľa príležitostí komunikovať v tomto jazyku. (Skutnab-Kangas 2000: 45)

„Takmer v celej Európe sú evidované časté jazykové situácie, kde v rámci komunikačného aktu dochádza k dennodennému 'prepínaniu kódov' (code switching), k prechodom a transferom z jedného jazyka do druhého, prípadne z jednej variety do druhej“ (Ondrejovič a Krupa 2009: 127) Takáto situácia je bežná v mnohých zmiešaných bilingválnych rodinách, ktoré používajú v každodennej komunikácii viac jazykov.

Šatava zastáva názor, že znalosť druhého (menštinového) jazyka je mnohostrannou praktickou výhodou aj napriek tomu, že samotní aktéri to častokrát takto nevnímajú a svoj rodný jazyk kvôli spoločenskému a ekonomickému vzostupu prestanú používať alebo sa obmedzia iba na príležitostnú komunikáciu v okruhu svojich najbližších.

Časté obavy rodičov zo zatažovania detí tým, že sa budú učiť menšinový jazyk, sú podľa Šatavových argumentácií zbytočné. Každá ďalšia jazyková kompetencia otvára nové zdroje poznania a otvára cestu pre pochopenie kultúrnej a názorovej odlišnosti. (Šatava 2009: 78) Podľa Šatavu existuje mnoho praktických argumentov, prečo je bilingvizmus u detí už v útlom veku výhodným „kultúrnym kapitálom“. „Z praktického hľadiska majú takíto jedinci (dvoj a viacjazyční) prístup k ďaleko väčšiemu objemu informácií a vedomostí, ako majú jednojazyční, majú väčšie množstvo znalostí (jazykových a iných), lepšie chápu rôzne sémantické asociácie, a pretože sú zvyknutí striedať jazyky a modely myslenia, je ich intelekt flexibilnejší.“ (Šatava 2009: 69) Podobný argument uvádza aj Skutnab-Kangas. Na základe dvoch spôsobov používania jazyka (povrchová plynulosť a jazyk myslenia³) tvrdí, že jazyk myslenia sa u dieťaťa rozvíja omnoho zložitejšie v závislosti od toho, do akej miery sa rodičia venujú dieťaťu pri zdokonaľovaní konkrétneho jazykového systému. Ak je ale dieťaťu poskytnutý dostatočný priestor na rozvoj komunikačných schopností v oboch jazykoch, jeho kognitívne myslenie sa formuje na kvalitatívne vyššej úrovni, čo sa neskôr odráža aj pri dosahovaní lepších výsledkov v škole. (Skutnab-Kangas 2000: 83)

Deti v etnicky zmiešaných rodinách žijúcich v Londýne sa pohybujú v sociálnom prostredí, kde hlavným komunikačným jazykom je angličtina. V závislosti od toho, ktorý jazyk primárnej komunikácie s dieťaťom matka zvolí, ten jazyk sa stáva pre dieťa v ranom veku dominantným a bez ohľadu na to, v akom jazykovom prostredí sa dieťa pohybuje, je to zároveň jeho jazyk myslenia. S narastajúcim vekom a rozširovaním sociálneho prostredia dieťaťa sa však táto situácia mení. Nástupom do školy, kde je hlavným komunikačným jazykom angličtina, dieťa postupne prestáva používať slovenčinu ako jazyk myslenia, aj napriek tomu, že komunikačným jazykom ostáva medzi ním a matkou slovenčina.

(Ingrid 1.): „Tak keď boli moje deti ešte malé, tak to išlo. Od malička som s nimi rozprávala iba po slovensky. A prirodzene som s nimi trávila viac času ako manžel, ktorý bol v práci, preto rozumeli viac po slovensky. Keď sme sa ale zišli rodina, tak sa stále, ešte aj dnes snažím všetko prekladať do slovenčiny, aj keď rozhovory prebiehajú v angličtine. Keď hovorím s manželom, tak to deťom prekladám aj do slovenčiny. Horšie bolo, keď staršia dcéra nastúpila do školy. To automaticky rozprávala aj na mňa po anglicky. Tak, keď som raz išla pre ňu do školy, tak

³ „Povrchová plynulosť je schopnosť hovoriť nejakým jazykom plynulo, so správnym akcentom, o konkrétnych všedných veciach, zočivoči niekomu v situáciách, ktoré nie sú intelektuálne zvlášť náročné, a v ktorých pomáhajú kontextuálne záchytné body (možno teda vidieť, ukázať prstom, pochopiť zo súvislosti atď.)“ (Skutnab-Kangas, 2000: 77) Naopak, „jazyk myslenia je schopnosť používať jazyk ako nástroj myslenia pri riešení problému, v intelektuálne náročných situáciách bez záchytného bodu (teda v situáciách, v ktorých informuje, sprostredkúva výpovede iba jazyk, v ktorých niet veľa kontextuálnych záchytných bodov)“ (Skutnab-Kangas, 2000: 77)

„som jej povedala, že maminka nerozumie dobre po anglicky, že musí rozprávať po slovensky a ona to pochopila. Tak je to náročné, ale zvykla som si a už mi to ani nepríde. Mám veľa kamarátok, ktoré tiež chceli s deťmi iba po slovensky hovoriť, ale postupne, keď im deti začali chodiť do školy, tak od toho upustili. Ja sa ale stále snažím tú slovenčinu do nich vštepiť. Dokonca aj môj manžel sa už trochu chytá, na také tie jednoslovné frázy, ako chod' spat', nerob, prestaň. On si aj sám našiel na internete kurz slovenčiny a sa tam aj potom prihlásil, ale nebol s tým veľmi spokojný. Pre nás je prirodzené, že sa u nás aj po slovensky rozpráva. A myslím si, že aj pre deti je to dobré.“

Iná matka však tvrdila, že po nástupe detí do školy postupne upúšťa od komunikácie v slovenčine. Dieťa nemá veľa príležitostí zdokonaľovať sa v rodnom jazyku matky, pokiaľ s ním ona prestáva v slovenčine komunikovať, preto stagnuje, prípadne jeho úroveň slovenčiny postupne klesá. V situácii Slovákov žijúcich v Londýne je slovenčina vo vzťahu k anglickému jazyku v pozícii subtraktívneho jazyka.⁴

L. Šatava predostrel viacero výhod viacjazyčnosti, pričom jednou z relevantných je finančná výhoda, ktorá je v súčasnosti na ekonomickom trhu výrazne proklamovaná. Čím viac jazykov jedinec ovláda, tým výraznejšie sa jeho ekonomický, ale aj kultúrny kapitál zvyšuje. (Šatava 2009: 66)

Riaditeľka slovenskej víkendovej školy v Londýne, a zároveň matka dvoch detí, uviedla ako jeden z kľúčových argumentov, prečo je pre jej deti dôležité, aby ovládali slovenský jazyk, aj výhodu v perspektívnejšom uplatnení sa na pracovnom trhu. Napriek tomu, že slovenčina nie je svetovým ani ekonomicky významným jazykom, niektoré respondentky si uvedomujú výhodný potenciál v jej ovládaní.

(Lola): „To chcem tým povedať, že aby štát, ktokoľvek, kto sa takýmto veciam venuje, aby sa investovalo do týchto detí, lebo títo ľudia, tieto deti sa raz možno vrátia. Možno budú robiť iba nejaké kontakty, alebo budú mať nejaký biznis, to už je rôzne, kde sa dá uplatniť slovenský jazyk, ale treba sa takýmto deťom venovať. Pokiaľ ten rodič má záujem.“

V súvislosti so sledovaním tzv. „jazykových domén“ (Fishman 1964), teda sfér praktického používania jazyka a miery intenzity tejto skutočnosti je možné rozlíšiť určitú škálu konceptov. V čím väčšom počte komunikačných sfér je jazyk používaný, tým „normálnejším“ prostriedkom komunikácie sa stáva a ako taký je aj vnímaný. (Šatava 2009: 81) S. V. Parasher rozdeľuje v danom kontexte

⁴ Subtraktívny bilingvizmus je taký typ bilingvizmu, keď dieťa hovoríace menšinovým jazykom si začne postupne osvojovať väčšinový jazyk (najčastejšie v škole) a neskôr sa tento jazyk stáva jeho dominantným jazykom. (Štefánik 2000: 23)

7 základných typov týchto komunikačných sfér: rodina, priatelia, blízke okolie, obchod, vzdelávanie, úradný styk a pracovná sféra. (Fasold 1984: 184)

Úroveň bilingvizmu dieťaťa vyrastajúceho v bilingválnom anglicko-slovenskom prostredí ovplyvňuje najmä bezprostredný každodenný kontakt s najbližšou rodinou, v tomto prípade najmä s matkou. Matky slovenského pôvodu podľa toho, do akej miery je pre ne dôležité, aby ich deti ovládali ich rodný jazyk, prispôsobujú aj komunikáciu s dieťaťom. Takmer všetky respondentky volia za komunikačný jazyk v najranejšom veku dieťaťa slovenčinu. Argumentovali tým, že iný jazyk, ako slovenský, si pri prihovaraní sa k svojmu dieťaťu nevedia predstaviť, keďže majú podľa výpovedí v sebe zakódovaný pomyselný návod na výchovu v slovenčine. V ranom veku dieťa reaguje najmä na slovenčinu, keďže najviac času trávi práve s matkou. Deti zo zmiešaných rodín, aj napriek udržiavaniu sociálnych väzieb s rovesníkmi, ktorí sú v podobnej jazykovej situácii, čiže ovládajú slovenčinu ako druhý jazyk, sa medzi sebou rozprávajú takmer pri každom stretnutí iba po anglicky.⁵ Na slovenčinu prechádzajú len v prítomnosti matky, ak si to ona sama vyžiada.

Je zaujímavé, že ani v jednej rodine som sa nestretla so situáciou, kde by dieťa ovládalo okrem rodného jazyka matky aj rodný jazyk otca (ak ním nebol rodený Brit). Zaznamenala som viacero prípadov, keď otec dieťaťa zvolil negatívny postoj k alternatíve výchovy v troch jazykoch z dôvodov obáv z narušenia prirodzeného vývoja dieťaťa. V mnohých rodinách otcovia detí akceptovali slovenčinu ako komunikačný jazyk medzi matkou a dieťaťom, ale nepovažovali za potrebné vychovávať dieťa aj v ich rodnom jazyku. A to aj napriek faktu, že mnoho partnerov mojich respondentiek má iný pôvod ako britský, čiže aj ich materinským jazykom je iný jazyk ako anglický. V troch prípadoch som však zaznamenala výlučne negatívny postoj otcov voči výchove dieťaťa aj v slovenskom jazyku. Ako dôvod bola uvedená obava z tajného „sprisahaneckého“ jazyka medzi matkou a dieťaťom, ktorému otec nerozumie, alebo názor, v rámci ktorého otec argumentuje nepotrebnosťou ovládania iného jazyka, ako svetového. Otcovia na komunikáciu využívajú výlučne iba väčšinový jazyk, tj. angličtinu. Za najhlavnejšiu príčinu tohto fenoménu bola uvedená pracovná zaneprázdnenosť otcov, ktorí vystupovali ako hlavní živitelia a materiálni zabezpečovatelia rodiny, čo sa ale odzrkadľovalo v menej intenzívnom kontakte s deťmi. V štyroch rodinách deti ovládajú jazyk otca na pasívnej úrovni, to znamená, že komunikácii viacmenej rozumejú, ale daným jazykom nerozprávajú. Deti sa naučili jazyku rozumieť vďaka starým rodičom žijúcim vo Veľkej Británii, ktorí s deťmi komunikujú v svojom rodnom jazyku, ale keďže sami rozumejú anglicky, od detí nevyžadujú odpoveď v ich rodnom jazyku.

⁵Dokonca aj žiaci slovenskej víkendovej školy v Londýne volia za komunikačný jazyk počas prestávok medzi hodinami angličtinu, aj napriek tomu, že ich pedagogičky kontrolujú a počas celého vyučovania kladú (v rámci možnosti) dôraz na používanie slovenčiny ako jediného komunikačného jazyka.

(Lola): „*Rozumieť rozumejú, lebo to ešte ako on sa s nimi nerozprával po chorvátsky, len po anglicky, on tomu neveril, že od mala sa dá naučiť viac jazykov paralelne. Ale starí rodičia, oni žijú tu v Anglicku a oni nevedia po anglicky dobre, ale zas rozumejú, tak oni sa s nimi len po chorvátsky rozprávali. Takže deti odpovedali po anglicky, ale rozumeli po chorvátsky. Ale už nie. Starí rodičia postupne po rozvoje prestali javiť záujem o deti, takže deti už aj tú chorvátčinu vypustili. Už sa viac nestretávajú.*“

Snaha viesť deti k ovládaniu slovenčiny sa odzrkadľuje najmä v intenzite kontaktov matky so svojou rodinou a sociálnym okruhom na Slovensku. V niektorých prípadoch, aj napriek silným sociálnym väzbám na krajinu pôvodu, však matky nemali príležitosť viesť dieťa k svojmu rodnému jazyku. Respondentka Andrea odpovedala na otázku, v akom jazyku vychováva svoje dieťa:

„*Po anglicky. To bol problém, že môj manžel mi zakázal rozprávať na ňu po slovensky, aj jeho rodina, oni nechápali bilingual children. Takže mne bolo povedané, musíš ju naučiť po anglicky a potom si ju až môžeš učiť po slovensky. To som urobila zásadnú chybu, že som to počúvala. My chodíme často na Slovensko. Ona“ (12ročná dcéra – pozn. autorky) je veľmi blízko s mojím bratom. Takže, keď sme na Slovensku, ona sa strašne rýchlo učí po slovensky. Hlavne nejaké tie slová, ale nevie to pospájať do vety. Nerozpráva plynule. Tak ja som to hodnotila ešte počas toho spolužitia (s bývalým manželom – pozn. autorky), že robím zle, že ju neučím po slovensky a že som vytesnila Slovensko, to mi vadilo už predtým. Počas týchto dvoch rokov sa ale zmenilo to, že moja dcéra si kúpila nový denník a do neho si každý deň napíše 5 alebo 10 slovíčok a potom na konci týždňa ju skúšam tieto slovíčka, a podľa toho koľko má dobre, tak jej dávam hviezdičky, a keď má 100 hviezdičiek, tak je za to dávam nejaké maličkosti. Ona chce, ona sa chce naučiť po slovensky. Ona veľmi chce. Ona aj keď v škole majú písať o svojom obľúbenom mieste, tak vždy píše o Slovensku. O Bratislave. Hej, má záujem, čítala som jej slohové práce. Ona chce vedieť o Slovensku.*

Uvedomovanie si potreby ovládania menšinového jazyka sa u respondentiek neprejavuje ako etnické cítenie, na tento jav nazerajú skôr z pragmatického hľadiska, v ktorom vidia okrem vzdelanostnej a finančnej výhody v budúcnosti, najmä komunikačnú výhodu v udržiavaní sociálnych kontaktov medzi rodinnými príslušníkmi a jej deťmi. Stredná a staršia generácia žijúca na Slovensku nedisponuje zručnosťami v anglickom jazyku, preto si respondentky v dvojjazyčnosti uvedomujú širšie možnosti komunikácie s rodinou a jej okolím.

(Ingrid 2.): „*Ja nie som nejaká hrdá Slovenka, ktorá potrebuje všade presadzovať svoj pôvod, ale tak mám rodinu na Slovensku, a chcem, aby moje deti rozumeli tomu, čo im hovorí starká. A chodia stále cez leto na Slovensko, a majú tam už aj kamarátov medzi deťmi a to by nemali, keby nevedeli po slovensky. Moje deti veľmi radi chodia na Slovensko, dokonca sa odtiaľ potom ani nechcú vrátiť a hovoria mi: 'mami, prečo tu neostaneme, tu je tak pekne.' Takže preto je pre mňa dôležité, aby deti vedeli po slovensky. Keby som tam už nemala rodinu, tak ich asi do toho nejako netlačím. Ale takto chcem, aby sa vedeli porozprávať aj s mojim bratom, ktorý síce vie po anglicky, ale zas je to dobre pre jeho deti, ktoré sa s mojimi bavia niekedy iba po anglicky.*“

V prípade Andrey bola situácia iná. Jej dcéra ovláda slovenčinu kvôli negatívne postojom jej otca iba pasívne, dialóg nedokáže viesť takmer s nikým z rodinných príslušníkov, okrem Andreinho brata, ktorý ovláda anglický jazyk na dobrej úrovni. Andreini rodičia tento fakt nesú veľmi ťažko, pretože ich vzťah s vnučkou sa kvôli jazykovej bariére nemôže naplno rozvíjať.

(Andrea): „*Vidím také to, zvlášť ešte, keďže moji rodičia sú rozvedení, môj otec má vlastnú rodinu. Môj otec nedokáže mať ten vzťah s mojou dcérou, lebo sa nevedia porozprávať. On jej niečo povie, ja jej to preložím, alebo aj ona veľa rozumie, ale aj tak to nedokáže nahradiť takú tú normálnu konverzáciu. S mojou mamou to je trochu iné, ona sa snaží aj po anglicky trochu na ňu, aj po nemecky, aj po francúzsky aj rukami-nohami. Môj brat rozpráva veľmi dobre po anglicky, tak asi aj preto majú tak intenzívny vzťah. Ale aj to, že môj bracho je strašne zlatý človek, on ju mal strašne rád od útleho veku.*“

Andreina matka sa k neschopnosti komunikovať so svojou vnučkou nikdy nahlas nevyjadřila, ale podľa Andrey to hodnotí do značnej miery negatívne a danú situáciu porovnáva s jej známymi, ktorých dcéry tiež vychovávajú svoje deti v zahraničí.

(Andrea): „*No, ona sa mi nejakou nevyjadřila, ale vždy, keď prídem na Slovensko, aj keď bola ešte malá, keď mala tak 4 5 rokov, a išli sme v Bratislave do parku, a deti sa jej prihovárali, tak mi to tak prišlo, že sa mama až hanbí. Že sa hanbí za to, že jej vnúča nevie po slovensky. Lebo mala kolegyne, ktoré majú dcéry v Nemecku a Taliansku a ich deti rozprávajú po slovensky. Takže veľmi veľmi ťažko a ešte doteraz to veľmi ťažko znáša. To isté moji starí rodičia to nevedia pochopiť. A keď bola Emy malá, tak ona bola taká bláznivá. Ona prišla, objala deda a dala mu pusku a on sa zasmial a tešil sa tomu. A teraz je to také, ako sa máš. Také tie typické frázy. Pokiaľ*

odpovie, tak je to fajn, ale keď aj niečo povie, tak je to s takým super prízvukom, že sa všetci smejú na tom a potom už ona nechce hovoriť. Vidím, že ju to trápi. Ona mi každý týždeň povie, mami, musíme sa učiť po slovensky. Lenže potom nikdy nie je v tom týždni dost' času, lebo ešte francúzštinu sa učí, toto hento. Potom sa učí na všelijaké nástroje, tak na niečo vždy ostane menej času.“

ZHRNUTIE

Pri analýze výskumných dát vzťahujúcich sa na problematiku etnicity a jazyka som vychádzala z predpokladu subjektívnej etnickej identifikácie respondentiek, etnické cítenie sa ale prejavuje ako produkt nejakej „esencie“: niečoho, čo je spontánnou, neuvedomelou predstavou, že existuje „niečo“, čo robí jedinca príslušníkom nejakej etnickej skupiny, a nie je to bezprostredne pozorovateľné. V zhode s Brubakerom sa ukázalo, že respondentky síce vnímajú svet rozdelený do skupín, ale v súvislosti s etnickým vedomím sa zaraďujú do imaginárnych skupín „my“ na základe emocionálnej väzby a mentálnej blízkosti, nie podľa vonkajších, objektívnych vlastností, ktoré sú priradované k príslušnej etnickej skupine – v tomto prípade Slovákov a Čechov. Etnické vedomie sa u respondentiek prejavuje v etnických rámcoch, či scenároch pri definovaní diferencie medzi „my – Slovenky“ a „oni – príslušníci iných etník“ (v tomto prípade najmä Britov) v konkrétnych situáciách na základe životnej skúsenosti v hostiteľskej krajine (napríklad skúsenosť s rozdielnym životným štýlom britských matiek a praktikami využívaných pri výchove detí). Integrujúcim činiteľom v udržiavaní sociálnych kontaktov sú aj krajanské inštitúcie, ktoré prostredníctvom organizovania rôznych akcií iniciujú vzájomné zblížovanie sa medzi skupinami.

V zmiešaných slovensko-britských rodinách sa vo väčšine prípadov uplatňuje bilingválna výchova detí, ale jazykom myslenia, teda dominantným jazykom, sa v súvislosti s narastajúcim vekom dieťaťa stáva angličtina. Matky slovenského pôvodu za komunikačný jazyk v ranom veku dieťaťa volia slovenčinu, ale v procese rozširovania jeho sociálneho okruhu, najmä po nástupe do školy, sa intenzita komunikácie v rodnom jazyku matky postupne znižuje. V situácii Slovákov žijúcich v Londýne je slovenčina vo vzťahu k anglickému jazyku v pozícii subtraktívneho jazyka. V niektorých prípadoch sa otec dieťaťa stavia voči bilingválnej výchove negatívne z dôvodov obáv z narušenia prirodzeného vývinu, či zo strachu z používania komunikačného jazyka medzi dieťaťom a matkou,

ktorému nerozumie. Deti v etnicky zmiešaných rodinách si rodný jazyk otca, ak je iný ako väčšinový, neosvojujú, iba niektoré deti ho ovládajú na pasívnej úrovni. Príčinou je jeho pracovná zaneprázdnenosť, kvôli ktorej trávi väčšinu dňa mimo domova a teda s dieťaťom udržiava menej intenzívny kontakt. Matky slovenského pôvodu vidia v ovládaní dvoch jazykov (väčšinového a menšinového) okrem sociálnych výhod, ktoré umožňujú dieťaťu komunikáciu so širšou slovenskou rodinou a jej okolím, aj perspektívny ekonomický kapitál, využiteľný pri uplatňovaní sa na pracovnom trhu. Etnické vedomie sa teda v tomto prípade neaktivizuje, na poznanie menšinového (matkinho rodného) jazyka nazerajú respondentky najmä z pragmatického hľadiska.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BARTH, F. 1969. Introduction. In *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. London: George Allen.
- [2] BAUMAN, Z. 1997. *Myslet sociologicky*. Praha: SLON.
- [3] BRUBAKER, R. 2002. Ethnicity without Groups. In *European Journal of Sociology* 43 (2): 163–189.
- [4] DIVINSKÝ, B. 2005. *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.
- [5] DIVINSKÝ, B. a POPIJKOVÁ, D. 2006. *Kožko Slovákov pracuje v zahraničí? (Jeden expertný odhad)*. dostupné na: (www.infostat.sk/vdc/sk/pris/Divinsky_Popjakova.doc), stiahnuté 26. 2. 2010.
- [6] FASOLD, R. 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford – Cambridge: Blackwell Publisher.
- [7] FERENCOVÁ, M. 2005. Konštruktivistické a esencionalistické prístupy k etnickej identite: Prehľad teórií a problém konceptu identity, in *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Ed. J. Marušiak a M. Ferencová. Bratislava: SAV, s. 31–50.
- [8] *International Migration Outlook*. 2009. SOPEMI. Dostupné na: (www.oecd.org/dataoecd/58/9/43177061.pdf), stiahnuté 11. 9. 2009.
- [9] JENČOVÁ, I. 2007. Vzťahy v pohybe – priateľstvá v Londýne. *Etnologické rozpravy* 15, (2): 9–25.
- [10] JENČOVÁ, I. 2008. Inštitúcie a vytváranie spoločnej komunity Slovákov a Čechov v Londýne. *Etnologické rozpravy* 15 (1): 25–35.
- [11] KANOVSKÝ, M. (nedat.) *Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: ako na to?* Dostupné na: (www.freewebs.com/kanovsky/Rozpravy2.doc), stiahnuté 15. 10. 2010.
- [12] KRALJ, S. 2007. Etnická identita a identifikácia slovenskej minority v Chorvátsku cez inštitúciu ples Slovákov. In *Slovenský národopis*, 54 (3): 325–334.
- [13] ONDREJOVIČ, S. a KRUPA, V. 2009. Identita ako jazyk, in *My a tí druhí v modrenej spoločnosť*. Bratislava: SAV.
- [14] SASSEN, S. 1991. *The Global City*. Princeton: Princeton University Press.
- [15] *Príspevok č. 94*. 2009. In *Zahraniční Slováci*. Dostupné na: (http://zahrancislovaci.sk/forum/topic/31), stiahnuté 11. 9. 2010.
- [16] SKUTNAB-KANGAS, T. 2000. *Menšina, jazyk a rasizmus*. Bratislava: Kalligram.
- [17] ŠTEFÁNIK, J. 2000. *Jeden človek, dva jazyky*. Bratislava: AEP.

RESPONDENTKY, KTORÝCH VÝROKY BOLI POUŽITÉ V PRÍSPĚVKU:

- Adela, 42 rokov, pôvodne z východného Slovenska, vo Veľkej Británii žije 15 rokov, vydatá (muž je Ír), 2 deti (dievčatá, 5 a 9ročné), pracuje ako obchodníčka, vysokoškolsky vzdelaná, žije v okrajovej časti Londýna, finančne veľmi dobre zabezpečená rodina, má aupairku zo Slovenska.
- Lýdia, 38 rokov, pôvodom z Detvy, rozvedená, 2 deti (dcéra 6 rokov, syn 4 roky), stredoškolsky vzdelaná, na materskej, ex-manžel Portugalec, praktizujúca katolíčka, žije v 6. zóne v Londýne, deti vychováva sama.
- Lola, pôvodom z Neveríc, okres Nitra, v Londýne žije 15 rokov, riaditeľka slovenskej víkendovej školy v Londýne, rozvedená, 2 deti (7 ročná dcéra, 10ročný syn), bývalý manžel Chorvát, vysokoškolsky vzdelaná, momentálne bez partnera. Pracuje ako policajná dobrovožníčka, má založenú účtovnícku firmu, deti vychováva sama.
- Ingrid 1, 34 rokov, vo Veľkej Británii žije 13 rokov, vydatá, (manžel Angličan), dve deti (3 a 7ročné dcéry), na materskej dovolenke, žije v 1. zóne v Londýne, vysokoškolsky vzdelaná, deti vychováva sama.
- Ingrid 2, 42 rokov, vo Veľkej Británii žije 14 rokov, vydatá, 2 deti (dcéra, syn – 9ročné dvojčičky), so stredoškolským vzdelaním, manžel Karibčan, pracuje ako zdravotná sestra, žije v 2. zóne Londýna, deti vychováva sama.
- Andrea, pochádza z Bratislavy, v Anglicku je približne 16 rokov, žije v Londýne, 1 dieťa (dcéra 12 rokov), so stredoškolským vzdelaním, s manželom sa rozvádza (Angličan – alkoholik, gambler, predával drogy), má priateľa Angličana, pracuje ako asistentka zdravotnej sestry, dieťa vychováva sama s občasnou výpomocou kamarátok.

*Príspevek je písomnou verziou prednášky, ktorá zaznela na 6. mezinárodnej študentskej konferencii AntropoWebu podpořené ZČU v Plzni v rámci projektu SVK–2010–006. Publikace textu byla podpořena ZČU v Plzni v rámci projektu SGS–2010–019.